

Pest

Räkna med att den här resan tar fyra, fem timmar om du ska göra hela och äta några gånger på vägen. Mellan områdena åker du spårvagn, buss och métró, inne i dem strövar du förstås. På den här sidan floden ligger den förkrossande majoriteten industrier i Budapest. Den kraftiga expansionen av staden före och kring förra sekelskiftet innebar jättelika områden av ogästvänliga bostadsmiljöer för de fattiga och medellösa som invaderade staden. Fortfarande bebos delarna utanför centrum i huvudsak av arbetare och lägre tjänstemän. De största exemplen på miljonprogram finns också här.

Urtypen för den första typen av områden, där statliga företag bygger för sina anställda, finns på Golgota tér VIII. Du kommer enklast dit genom att åka blå métró till **Nagyvárad tér** och därifrån ta spårvagn 24 några hållplatser norrut. Själva torget är en illa medfaren parkliknande historia med hundbajs, nedfallna grenar, skräp och A-lagare, gränsande till ett gäng halvt förfallna industribyggnader i vilka ett antal mer eller mindre skumma verkstäder, marknader och importfirmor håller till.

*Innergård med vattentorn
Golgota u.*

Hela kvarteret, som inramas av Vajda Péter u. VIII, Delej u. VIII, Golgota út VIII och Bláthy Ottó u. VIII, är byggt som en sammanhållen huskropp och stod färdig 1909. Mávag, som var Kungliga ungerska järnvägens maskinfabrik, byggde området för sina arbetare. Det fanns inte mindre än 645 enrummare med kök och ett tiotal två- och trerummare avsedda för kontorspersonalen. Inne i området fanns tvätteri, isfabrik (för isskåpen), badhus, restaurang, bowlingbana, bankettsal, bibliotek och skolsalar såväl som vävlokaler, läkarmottagning med röntgenutrustning(!)

och ett eget vattentorn med panna för varmvatten vilket var helt unikt för den tiden. Ingen annanstans i Europa finns något liknande bygge. Det går utmärkt att slinka in genom någon av portarna.

Tvårs över Vajda Péter u. VIII ligger **Tisztviselő telep**, ett område av motsatt karaktär. Området var det allra första av betydelse och byggdes i olika etapper mellan 1885 och 1914. Initiativet togs av ungerska postverkets tjänstemän som bildade en kommitté med trehundra personer, alla med icke hantverksyrken, vid statliga och kommunala verk. Efter mycken motvilja och krångel från myndigheterna lyckades man köpa loss området som då låg i en mycket dålig del av staden. Kvarter och gator anlades (gatorna skulle vara exakt fem famnar breda vilket motsvarar en bredd på 9,45 meter) och området delades in i 212 tomter som bebyggdes med en- eller tvåvåningshus med en- till fyrrumslägenheter. En tredjedel av husen byggdes enligt arkitektens grundritningar, de övriga enligt individuella planer. Hela området

Tisztviselő telep

är dock enhetligt och vackert. Varje gata planterades med sin egen sorts träd. Bíró Lajos u. VIII med lönn, Reguly Antal u. VIII och Bláthy Ottó u. VIII med robinia (falsk akacia), Benyovszky u. VIII, Elnök u. VIII och Rezső tér VIII med platan, Delej u. VIII med bäralm och Villám u. VIII med hästkastanj. Centrum för den sociala verksamheten var huset på Bláthy Ottó u. 7–9. VIII. Den stora katolska kyrkan på Rezső tér VIII byggdes senare.

Gå ut på den stora Könyves Kálmán körút VIII och stig på spårvagn 1 eller 1A och åk norrut. Gå av direkt efter passagen under viadukten och gå in i området som begränsas av Salgótarjáni u. X, Csilla u. X och Zách u. X. Området var avsett för ungerska etniska flyktingar med lantbrukarbakgrund från förlorade områden i första världskriget. Man ville skapa en lantlig idyll mitt i storstaden, vilket fortfarande känns. Fortsätt Csilla u. X och gå in i **Pongrácz úti lakótelep** som begränsas av Salgótarjáni u. X, Gyöngyike u. X och Pongrácz út X. Här placerades flyktingar med arbetarbakgrund, husen stod klara 1920.

Lantlig idyll i stan, Salgótarjáni u.

Gå ut på Pongrácz út X, vik höger och gå under järnvägsviadukten. Området som begränsas av gatorna Gép u. X, Kőbányai út X och Pongrácz út X kom till samtidigt som det förra. Här inne ser du tydligt intentionerna att skapa en sammanhållen liten stad. Kvarteren är idag riktigt fint uppfixade och man förstår att lägenheterna här är hett eftertraktade.

Pongrácz úti lakótelep

För att komma till nästa hållpunkt, Örs Vezér tere X, tar du buss 95 norrut på Pongrácz út X till **Stadionok**, därifrån metrö mot Örs Vezér tere X. Sätt dig till vänster i färdriktningen! Efter Pillangó u. X går tåget ovan jord. Titta ut och betrakta det jättelånga huset i gulaktiga färgtoner. När du kommit av och gått ut genom den alldeles nybyggda portalen går du under korsningen och kliver upp på torgets nordvästra sida. Du står nu framför den östra porten till det gigantiska byggnadskomplexet. Efter Stalins död 1953 inträdde en period av politiskt töväder som även slaskade ner på hårt provade arkitekter och byggnadsprojekterare.

Kerepesi út

Det är inte alldeles enkelt att konstruera en huskropp som är nästan en kilometer lång på ett sätt som är tilltalande för såväl det privata ögat som den kommunala plånboken. Här måste man ändå medge att konstruktionen har lyckats. De två tornen vid **Örs Vezér tere** ska ge illusionen av ett fort eller försvarsanläggning. Den långa huskroppen längs Kerepesi út X är snyggt och stabilt gjord och inbjuder till besök på gården genom ett antal små genomgångar. Gå in och titta. Det är tyst, svalt och grönt därinne. Lägenheterna är ettor med sovalkov eller tvåor med fönsterlös hall. I

slutet av byggperioden, kring 1955, hårdnade det politiska klimatet en smula och de ökade kraven på antal hyresgäster per kvadratmeter byggyta innebar att lägenheterna blev mindre och att badrum ersattes av duschrum. Hela komplexet stod klart 1959.

Nu bär det av söderut till de nästa två stoppen som är så olika varandra att det är svårt att tro att de ligger i samma värld, än mindre i samma stad... Ta spårvagn 3 söderut, hållplatsen ligger framför ingången till köpcentrat Árkád. Framför dig har du nu en mjuk fin färd genom distrikt X där du med gott samvete kan vila benen. Är det lunchtid gör du klokt i att stiga av vid Harmat u. X eller Szent László tér X och där söka upp någon av lunchrestaurangerna som nämns i kapitlet om sådana. En rätt stor del av färden går genom industriområden, inte så konstigt kanske, du befinner ju dig i det industribälte som omger innerstaden.

Alldeles när du har passerat den stora Üllői út X kommer du att åka i västra kanten av det första bostadsområdet i Ungern där man använde prefabricerade betongelement i större skala, **József Attila Lakótelep**, som byggdes 1955–1964 och rymmer 8 000 lägenheter, en- och tvårummare, för 30 000 boende. Området är välplanerat och håller hög klass.

József Attila Lakótelep

Kós Károly tér, Wekerletelep

Du ska gå av när vagnen har kommit fram ur den lilla skogsdungen och stannar på Határ út XIX. Gå över gatan och vandra in på Hungária út XIX. Du är nu inne i Wekerletelep, döpt efter en finans- och premiärminister i början av nittonhundratalet. Husen, som var avsedda för statsanställda, byggdes i 48 standarddesigner

och hade en- till tre rumslägenheter. De flesta sitter ihop fyra och fyra. Byggnationerna höll på 1909–1926. Kós Károly tér XIX, som ligger exakt mitt i centrum, är kantat av lite högre hus och ska ge känslan av en medeltida engelsk stadskärna. Med endast ett minimum av fantasi kan du för ditt inre öga se Robin Hood och hans kamrater röja omkring här inne. Hela området är ett exempel på en **kertváros**, det vill säga en trädgårdsstad. De som bosatte sig här förväntades kunna sköta sin

lilla täppa på ett sådant sätt att en stor del av livsmedelsförsörjningen skulle klaras hemmavid.

Nu blir det värre. Det är inte många ställen i staden Budapest som är hemska och där du behöver känna dig rädd, du ska nu få uppleva ett. Ta dig tillbaka till treans hållplats där du klev av. Promenera eller ta buss 48 som kommer in på torgets östra sida längs Hungária út XIX. Stig på spårvagn 3 igen och fortsätt söderut till ändstationen Gubacsi út XX. Stadsdelen **Pesterzsébet** som du har på din vänstra sida i färdriktningen är väl värd ett eget besök, mer om det i kapitlet "Diverse, områdestips".

Leta reda på spårvagn 30, som också har sin ändstation härute. Åk med den genom industriområdena. När du har passerat det malättna gymnasiet med vidhängande idrottsplan på höger sida är det dags att gå av. Hållplatsen är på andra sidan korsningen med Illatos út IX. Hyreskasernen med de tre höga smala husen diametralt bakåt över korsningen borde ge dig en chock. Här ser det verkligen ut som kriget och det har det alltid gjort ända sedan bygget stod klart 1937. Husen var avsedda för hemlösa och är verkligen byggda efter lägsta

"The Shambles"

möjliga standard. I folkmun kallas området "The Shambles". (Slår man upp ordet i ett lexikon ges betydelsen; a place where there is a lot of damage, destruction and confusion). Det finns 376 enrumslägenheter som parvis delar toalett. Likheten med ett fängelse är slående. Varje lägenhet planerades för åtta till nio personer vilket skulle innebära cirka 3 500 i de tre husen tillsammans. Det är lätt att föreställa sig det ständiga oväsendet och svårigheterna att få vara själv om så bara för en sekund. Abetslöshetssiffrorna har alltid varit extremt höga bland invånarna. Folk som placerades här kom ögonblickligen i konflikt med de väletablerade arbetarna i området och med varandra. Även idag är det lätt att se att de som bor här tillhör de allra lägsta skikten i samhället. När du går på spårvagnen och fortsätter din färd ser du direkt på din vänstra sida fler liknande kaserner.

Sitt kvar på spårvagnen hela vägen upp till ändhållplatsen Mester u. IX vid Ferenc körút IX. En färd som i sig är en egen utflykt där du stillsamt och fint glider genom **Ferencváros**.

Det sista och avslutande studiebesöket blir uppe i kerület XIII. Ta spårvagn 4 eller 6 eller vandra till blå metrós hpl. **Ferenc körút**. Åk mot **Újpest–Központ** och gå av på hållplats **Gyöngyösi utca**. Hoppa på buss 4 alldeles framför ingången till barnsjukhuset mitt emot köpcentret **Duna Pláza**. Åk med tills bussen svänger höger på Násznagy u. XIII.

Ungerns största försäkringsbolag, det statsägda OTI, finansierade två stora kerváros på trettiotalet. Den ena, **Magdolnaváros**, var avsedd för arbetare till 80% och tjänstemän till 20%. Först byggdes den centrala delen kring József Attila tér XIII och strax därefter områdena söder och norr om torget. Först under fyrtio- och den tidiga delen av femtiotalen byggdes hyreshusen. Området i sin helhet begränsas av

Nasznagy u. 5. Ursprunglig design med tillagt plåttak.

järnvägen i norr, Béke u. XIII i öster, Fiastyúk u. XIII i söder och Göncöl u. XIII i väst. På andra sidan järnvägen låg och ligger stora industriområden så läget var välvalt. I och med utförsäljningen av de statliga egendomarna i början av nittiotalet blev alla husen här privatägda. Detta har oroat byggnadspurister som med fasa ser hur den

ursprungliga arkitekturen förfulas. Problemet är detsamma i Wekerle för övrigt.

Vid kommunisternas makttillträde 1948 bestämdes det att området **Angyalföld**, som du nu befinner dig i, var ett arbetarklassområde och därför skulle prioriteras. Arkitekter och byggnadsföretag förstärktes emellertid vilket innebar en viss tröghet. Den andra treårsplanen satte byggnation av industrier i första hand, inte bostäder. Så småningom började dock hyreshus byggas längs Béke u. XIII och, framför allt, i området mellan bäcken **Rákospatak** och Fiastyúk u. XIII i den södra delen. Myndigheterna ställde krav på att fasaderna skulle vara "monumentala" och inte spegla "bourgeoisens dekadens". Hela

kvarteret mellan Göncöl u. XIII och Béke u. XIII byggdes mellan 1950 och 1956 och är ett fint exempel på socialrealism. Den enda del som byggdes efter det politiska tövädret 1956 är de fem husen som står på Tahi u. XIII. Det syns också på de något fantasirikare fasaderna och på färgsättningen som är något mindre betonggrå, om man säger så.

Tahi u.

Nu är utflykten på Pestsidan slut. Är klockan någonstans i trakterna av 18 har du gått om tid att leta reda på spårvagn 14 som går ute på Béke u. XIII. Ta den till ändhållplatsen **Lehel tér** och gå in och ät på Lehel Íze.

Port, Kecse u.